DOI

Dilmurodova Z.D
Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti magistri

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O‘QUVCHILARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI VA ULARNING QOBILIYAT DARAJALARI ANIQLASH

Annotatsiya: Ushbu maqolada kichik maktab yoshidagi o ‘quvchilarning psixologik xususiyatlarini, ularda uchraydigan qobiliyatlar, bola qobiliyatini qanday aniqlash, bola qobiliyatini barvaqt o'rganish nima uchun muhimligi o`rganib chiqiladi.
Kalit so‘zlar: kichik maktab yoshi, Qobiliyat, psixologiya, bola qobiliyati, iqtidor, shaxs, intilish.

Dilmurodova Z.D
Master of Chirchik State Pedagogical University

DETERMINATION OF PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF STUDENTS OF JUNIOR SCHOOL AGE AND THEIR LEVEL OF ABILITIES

Annotation: this article will examine the psychological characteristics of young school-age adolescents, the abilities they experience, how to determine a child's ability, why it is important to study a child's ability early.
Keywords: junior school age, ability, psychology, child ability, talent, personality, aspiration.

KIRISH

Kichik yoshdagi o`quvchilarning 7-8 yoshdan 10-11 yoshgacha bo`lgan bolalar bo`lib,ular boshlang`ich sinf o`quvchilari hisoblanadi.Bu yillarda bolaning hayoti va faoliyatida muhimo`zgarishlar yuz beradi.Binobarin,ularning psixikasida ham sezilarli darajada o`zgarishlar bo`ladi.Bolaning maktabga kirishi uning hayotida burilish chog`idir.Bola maktabga kirib o`qiy boshlashi bilanoq.uning hayotida asosisy faoliyat o`qish bo`lib qoladi.O`qish o`quvchining vazifasi,ijtimoiy burchidir.O`qituvchi bilan birinchi uchrashuvdayoqbolalar ko`p narsalarni eshitadi va maktabdagi o`qish haqida ko`p narsalarni bilib oladi va o`qishning nimaligini anglay boshlaydi. Maktabda bola sistemali ravishda yangiliklar oladi.Bu o`quvchining kundan-kunga orttirib borayotgan,xilma-xil mazmundagi bilimlarning manbaidir.Bolaning bilimlarni sistemali ravishda o`zlashtirib borishi natijasida undagi bilimning doirasi ham kengayib boradi,aqliy jarayonlar rivojlanadi,shu bilan bir qatorda,bolaning emotsional va irodaviy xususiyatlari qayta tarkib topib,rivojlana boshlaydi, Maktabdagi talim

https://wordlyknowledge.uz

jarayonining o`zi bolaninig sezgi, idrok, tafakkur, nutq va diqqatlariga yangi talablar qo`yadi. Maktabdagi o`qish, tashkiliy muayyan maqsadga qaratilgan ancha ixtiyoriy protsesslar talab qiladi.Ko`rish sezgisi bilan idrok maktab ta`limida katta o`rin egallaydi.Gap shundaki, odam tashqi dunyodan keladigan axborotning asrsiy qismini ko`rish retseptori faoliyati

orqali oladi. Ya`ni ko`rish retseptori orqali olinadigan axborot hamisha boshqa retsnptorlardan keladigan axborotning 8O % ga to`g`ri keladi. O`quvchilarga dars paytida o`z diqqat e`tiborini uzoqdagi predmetlarga doimiy ravishda ko`chirib turishga to`g`ri keladi. Masalan:o`quvchi diqqatini doskadan o`qituvchining oldidagi tsolga,so`ngra o`zi oldidagi daftarga ko`chiradi.Bu jaorayon aksincha ham bo`lishi mumkin.Bu faoliyatda har ikkala ko`zni to`xtovsiz ravishda moslashtirish zararuriyati tug`iladi.Bola ko`zini akkomadatsiya qobiliyati o`sa boradi.Akkomadatsiyaning eng yuqori diopozoni 10 yoshli sh bolalardagina kuzatiladi. Mashg`ulot jarayonida bolada gox uzoqqa,gox yaqinga qarashga extiyoj bo`ladi.Har ikkala ko`zning simmetrik xolati ham sezilarli darajada boshlang`ich ta`limida takomillashadi.O`qish faoliyatining boshlarida o`quvchilarning toliqishlari yuqorida ko`zsatilgan ko`rish sezgi jarayonida

akkomadatsiya va konvergentsiya aloqasi to`la garmoniyaga ega bo`lgan xolda takomillashadi,toliqish zaiflashadi.Kichik maktab o`quvchilari ranglarni va rang tuslarni seza boshlaydilar.e.I.Ignatevning tekshirishlari shuni ko`rsatadiki,asosiy rang tomonlarining tusini ajratish murakkab ishdir.Shuning uchun bolalarni bunga o`rgatish kerak.1-sinf o`quvchilari qizil rangning o`rta hisobda 3 ta tusini,sariq rangning 2ta tusini ajrata oladi.Yashil va ko`k ranglarni butunlay ajrata olmaydilar.1-inf o`quvchilari,ayniqsa qizlar asosa eng ko`p uchraydigan qizil,sariq, yashil va ko`k ranglardan iborat 4 ta rangni yaxshi ajratadilar. Agar bolalar rangning tuslarini ajratishga maxsus o`rgatilsa,ularda ranglarni farqlay olish xususiyati ancha o`sib boradi.

Masalan bu sohada 20 ta eksperimental mashg`ulot o`tkazilganda, bolalar eng och ranggacha bo`lgan ip kalavasini ajratganlar.Ana shundan keyin ular o`rta hisob bilan 12 ta qizil, 10 ta sariq,6 ta 29 yashil,4 ta ko`k ranglarni bir-biridan farq qila olganlar.Kichik maktab yoshi fonematik eshitish,ya`ni nuttsqning,eshitishning rivojlapnishi va takomillashuvi davridir.O`qish mashg`ulotlari va yozma mashqlar o`quvchilarda fonematik eshitishning ancha nozik xususiyatining paydo byuo`lishiga yordam beradi.

Diqqat o`qish jarayonining zarur sharti bo`lib hisoblanadi.Idrokning to`laligi,to`g`riligi,tezligi,esda qoldirishning tez va aniqligining diqqatiga bog`liqdir. Fikrlash jarayonlari diqqat tufayli aniq,mantiqli, mazmunli bo`ladi.Chunki,o`quvchilarning mutstsaqil ravishda masala echishlari va masala tushunishdan oldin ular diqqatning kuchi va barqarorligini ta`minlaydi.O`quvchilarning aqliy faoliyatining zarur shartlarini ta`minlash uchun o`qituvchi kichik yoshdagi o`quvchilar diqqatining xususiyatlarini yaxshi bilishi kerak.Diqqat asosiy nerv jarayonlari bo`lgan qo`zg`alish va

https://wordlyknowledge.uz

tormozlanishning yoki xususiyatlari to`laligicha namoyon bo`ladigan psixik aktivligining muhim tomonidir.Qo`zg`alish va tormozlanish jarayonlari kitchik yoshdagi o`quvchilarining bosh miya yarim sharlari po`tsida juda tez paydo bo`ladi.Shu sababli agar bir qo`zg`aluvchi bolaning miya qobig`ida qo`zg`alishni vujudga keltirsa,2 qo`zg`ovchi bosh miyada juda tezlik bilan yangi qo`zg`alish o`chog`ini tormozlab qo`yishi mumkin.Bu kichik yoshdagi bolaning diqqatini jud atez va oson chalg`itish mumkinligini ko`rsatadi.O`quvchilar diqqatining bu xususiyatining

ularning o`qish materiallarini o`zlashtirishlariga xalaqit beradi.Shu sababli o`qituvchi bola diqqatini bunday xususiyatlarini doimo esda tutgan xolda,darsning uning bir momenti bilan ikkinchisin bog`lab,utsalik bilan o`tkazishi va bu momentlarning bir-birini tormozlab qo`ymasligi uchun darsning har bir bosqichini yaxshilab o`ylab ko`rishi kerak.O`qish faoliyati tomonidan qo`yilgan jiddiy talablarning bir qismi tabiiy o`quvchilarning diqqatini ishga soladi.O`qish jarayonining ta`siri otsida kichik yoshdagi o`quvchilar diqqatining barcha xususiyati va sinflari intensiv ravishda o`sib boradi va bu bilan ixtiyorsiz diqqatidan ixtiyoriy diqqatga ko`chsh osonlashadi. Kichichk yoshdagi bolalarda emotsiyalik kuchli bo`lib,diqqatga ham o`z ta`sirini o`tkazadi.Agar o`qish materiali o`zining yorqinligi,obrazliligi va jonliligi bilan ajralib tursa,diqqat bilan ancha kuchli namoyon bo`ladi.Bu yoshdagi o`quvchildar diqqatning darsga jalb qilishning eng muhim sharti o`qitishni ko`rgazmali qilish,illyutsratsiyalardan foydalanish hamda o`qituvchi nutqinig yorqin,obrazli bo`lishidir.emotsionallik bir tomondan bola tafakkurining ham tanqidiy xarakteriga ega emasligi bo`lsa,ikkinchi tomondan tafakkur taraqqiyotining xali uncha yuqori darajada emasligidir.Bularning hammasi kichik yoshdagi o`quvchilarda tashqi diqqatning namoyon bo`lishiga sabab bo`ladi.Shuning uchun o`qish materialini idrok etishda diqqatning o`zlashtirilishi lozim bo`lgan materialining muhim tomonlariga emas,ikkinchi darajali tomonlariga qaratiladi. Kichik yoshdagi o`quvchilarda ixtiyorsitz diqqat yuqori turadi.Lekin,maktabda o`qish birinchi yiliyoq o`quvchilarda ixtiyoriy diqqatning vujudga kela boshlashiga kuchli ta`sir ko`rsatadi.Diqqatning bu turi B.T.Annoevning yozishicha,»… katta odamlar bilan bolalarning birgalika faoliyati va tarbiyaning maxsuli bo`lib hisoblanadi. Ixtiyoriy diqqatning yanada yaxshiroq o`sishi maktab yoshidagi bolalarda idrok va tafakkurning tarbiyalanishga bog`liqdir». Kichik yoshdagi o`quvchilarning ihtiyoriy diqqati to`g`risidagi masala bilin K.D.Ushenskiy ko`p shuqullangan. U ba`zi pedagoglarning, kichik yoshdagi o`quvchilarda ihtiyorsiz diqqatning afzalligiga tayangan holda maktabdagi barcha o`qish jarayonining faqat qiziqarli va maroqli qilib tashkil etish kerak degan fikrlarga qo`shilmagan. O`qish faoliyatining birinchi davrlarida o`quvchilarning ixtiyoriy diqqatibutunlay o`qituvchining hukumronligida bo`ladi. O`quvchilarning darsdagi diqqatini 1-sinf o`quvchilarining o`zlari emas, balki o`qituvchining o`zi tashkil qiladi va yo`lga soladi. Masalan, darsda kichik yoshdagi o`quvchi o`z diqqatini tarqoqligini enganligini uchun emas, balki o`zi itoat etishga majbur bo`lgan, 30 o`qituvchining

https://wordlyknowledge.uz

ta`siri otsida quloqsolib o`tiradi. Muayyan maqsadga qaratilgan barqaror diqqat bolalarda ham uncha rivojlanmagan tarmoqlanish jarayoni bilin bag`langandir. Ma`lumki, idrok ham bilim manbaidir. Idrok murakkab aqliy jarayondir. Idrokda retseptiv, pertseptiv va appertseptiv tamonlarni ajratish mumkin. Kichik yoshdagi o`quvchilarda idrakning o`sishi yuqorida ko`rsatilgan retseptiv, pertseptiv va appertseptivdan iborat barcha tamonlarini qayta to`zilishi va o`sishi demakdir. O`quvchilar predmetlarni, ularning tasvirini va nutqini idrok qiladilar. Bolalar predmetlarni idrok qilishi hususiyati ularni batafsil aniq aks ettirishlari bilin harakterlanadi. Bular diqqatning hususiyati bilan tushuntiriladi. O`quvchilar diqqati asosan tashqi diqqat harakterida bo`lib, ichki diqqat ularda hali taraqqiy etmagandir. Shuning uchun yaxshi tanlangan ko`rgazmali qurol kichik yoshdagi o`quvchilarni o`qitishda foydalidir. Kichik maktab o`quvchilariga ta`lim berishda biror o`rinishni, biror predmetni aks ettiruvchi rasmlar va boshqa ko`rgazmali qurollar katta ahamiyatga egadir. quyi sinf o`quvchilarning ukish protsessida materialni so`zma-so`z esga tusharishlari xam katta urin egallaydi. Bunday esga tushirish yangi programma asosida qayta kurilgan yangi maktab xayotida xam zarur urin olmokda. O`quvchilarga yangidan-yangi bilimlarini berilishi ular nutkining lugat jixatdan tobora o`sib borishni takoza kilayotganidan dalolot beradi. Kichik yoshdagi o`quvchilar xotirasining o`sishida ikkta asosiy xarakterli momentlar borligini aytib utish zarur. O`quvchilar kupincha ukuv materialini zarur narsa tarikasida esda koldirishga va esga tushurishga xarakat qiladilar. Ular bilim olishning zaruriyatini tushunadilar, darsga tayyorlanadilar, bir-biriga savol beradilar. Uzlarining dasrdagi javoblarining sifatiga e`tibor beradilar. Javoblariga beriladigan baxolarga diqqat bilan qo`lok soladilar. Kichik yoshdagi o`quvchilar xotirasining o`sishida ikkinchi xususiyat o`quvchilarda abtsrak tafakkurning o`sishi munosabati bilan boglik bo`lgan katta uzgarishlardan iborat.

Endi esa kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning qobilayatlari to‘g‘risida fikr yuritamiz. Bolaning qobiliyatlarini qanday aniqlash mumkin? Psixologlarning aytishicha, bu allaqachon erta yosh bola o'ziga xos qobiliyatlarni namoyon qila boshlaydi. Ularni o'z vaqtida tanib olish uchun chaqaloqni diqqat bilan kuzatib borish kerak. Bolaning nima qilayotganiga e'tibor bering bo'sh vaqt. U boshqa yigitlar atrofida o'zini qanday tutadi. Unga bir nechta faoliyat turlarini taklif qiling va u ko'pincha nima qilishni afzal ko'radi - bolaning iste'dodini qanday ochish kerak. Agar siz buni o'zingiz qila olmasangiz, oilaviy psixolog sizga yordam beradi - mutaxassis sizning naslingiz qanday farq qilishini darhol ko'radi. Agar bola suhbat davomida imo-ishora qilishni yaxshi ko'rsa, ifodalaydi o'z his-tuyg'ulari yuz ifodalari va faol harakatlar, keyin bu aniq belgilar badiiy qobiliyatlar. Bunday yigitlar ko'pincha o'zlarining hikoyalari va harakatlari bilan atrofdagilarda har qanday his-tuyg'ularni uyg'otishga harakat qilishadi. Ular tomoshabinlar oldida chiqish qilishni yaxshi ko'radilar. Ular ko'pincha boshqa bolalarga taqlid qilishadi, ularning odatlari va harakatlarini nusxalashadi. Bu holat ota-onalar aralashib, bolaga bunday yo'l tutish xunuk ekanligini tushuntirishlari muhimdir.

https://wordlyknowledge.uz

Hozirgi kunda men Dissertatsiya ishim bo‘yicha aynan kichik maktab o‘quvchilarning qobiliaytini diagnostikasini olib boryapman. Bunda Toshkent viloayti Chirchiq shahar 21-umumiy o ‘rta ta’lim maktabi boshlang ‘ich sinf o‘quvchilar tadqiqot obyekti sifatida olingan. O ‘quvchilarning psixologik xususiyatlari o ‘rganilib hozirda ularning qobiliyat darajalarini aniqlash maqsadida metodikalar test va so‘rovnomalar orqali aniqlanmoqda. Shaxs qobiliyatini uning yoshlik davrida, barvaqt aniqlanishi uni kelajagi uchun katta zamin yaratishini o‘z tadqiqot ishimda ko‘rib chiqyapman.

XULOSA VA MUNOZARA

Qobiliyatlarni tarkib toptirish va rivojlantirish muammosiga munosabati bilan psixologlarning bir qancha tadqiqotlari o’quvchilarning turli faoliyat turlariga bo’lgan qobiliyatlarini aniqlashga qaratilganligini ko’rsatib o’tish kerak. Har bir insonda qandaydir qobiliyat mavjud bo'ladi. Inson tug ‘ildiki u qandaydir layoqat bilan dunyoga keladi uni aniqlab qobiliyat darajasini ko‘rib bu qobiliyatni shaklantirib rivonlantirib uni iste’dod yoki talant darajasiga ko‘tarish mumkin. Maktabda maktab psixologining hozirgi kundagi vazifalaridan biri kasbga yo‘naltirish 9-11 sinflarda amalga oshirilibgina qolmasdan, kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning qobiliyatlarini diagnostika qilib aniqlash va ular bilan ish olib borish aynan kasbga yo‘naltirish yoki kasb tanlashni yosharishiga olib keladi.

ADABIYOTLAR RO`YXATI

G`oziev.E. Ontogenez psixologiyasi o‘quv qo‘llanma Toshkent “NIF MSH” 2020
G`oziev.E. Pedagogik psixologiya asoslari T “O`qituvchi” 2010y
4. Davaetshin M.G., To`ychieva S.M. Umumiy psixologiya, Toshkent 2002.
12. M.G. Davaetshin, Sh.Do`stmuhamedova, M.Mavlanov, S.To`ychieva. «Yosh va pedagogik psixologiya» o`quv metodik qo`llanma Toshkent 2004 yil
Graficheskie metodo` v psixologicheskoy diagnostike. E.S. Romanova., O.F. Potyomkina-M., 2012.
Davletshin. M. Psixologiyadan asosiy tushunchalar.-T., 2017.
Umumiy psixologiya. M.G.Davletshin., S.M.To`ychieva.-T., 2012.
O`qituvchilarga psixologik yordam beruvchi o`yin va mashqlar. Matmuratova. N.B. (o`quv. met. qo`l. T., 2016.)

https://wordlyknowledge.uz